

УДК 343.13

В. П. Сердюк*доцент кафедри цивільного, господарського та кримінального права**Інституту права та суспільних відносин**Відкритого міжнародного університету розвитку людини університету «Україна»*

ВІДЕОМАТЕРІАЛИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ

Розвиток відеотехніки та розповсюдження її до масового побутового рівня суттєво вплинуло на збільшення кількості використання відеоматеріалів у кримінальному провадженні, які ефективно допомагають розкриттю, об'єктивному розслідуванню та судовому провадженню кримінальних правопорушень і спонукають сторони до захисту прав людини.

У свою чергу, вітчизняні засоби масової інформації, Інтернет переповнилися демонстраціями відеоматеріалів про хід досудового слідства та судового провадження, що не завжди є оправданим з точки зору закону та захисту прав людини.

Важливим є те, щоб відеоматеріали були зібрані у справі згідно з вимогами закону та використані як джерела, а в подальшому, як докази, для об'єктивного встановлення обставин кримінального правопорушення, що підлягають доказуванню.

Для правильного вирішення матеріалів кримінального провадження важливе значення має тлумачення терміну: «відеоматеріали» та їх використання для успішного вирішення кримінальних процесуальних завдань сторонами та судом.

У кримінальному процесуальному законодавстві законодавець не вживає даного терміну. Згідно з п. 1.2.1. підзаконного акту «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) до криміналістичної експертизи віднесено: фототехнічну, портретну; експертизу голограм; відео, звукозапису. Але даний термін широко вживається у судовій практиці та юридичній термінології. У зв'язку з цим виникає питання дослідження його вживання у межах кримінального провадження України [1].

Відсутнє тлумачення поняття відеоматеріалів і в єдиному підзаконному акті, в якому тлумачаться терміни та визначення щодо відеотехнічних засобів – «Записування і відтворення інформації: терміни та визначення. ДСТУ 2737-94 / Державний стандарт України», 1994 року [2].

Відповідно до Великого тлумачного словника російської мови С.А. Кузнецова, відеоматеріал – візуальне зображення, що є вихідним матеріалом для подальшого відтворення. Відеопродукція – візуальне зображення, призначене для подальшого показу по телевізору [3, с. 61].

Таке ж визначення поняття терміна «відеоматеріали» пропонується в електронній енциклопедії [4, с. 1].

Аналіз наведеного визначення та юридичної літератури дає достатні підстави для висновку про те, що кримінального процесуального обґрунтування цього поняття не існує, і тому ми звернулися до його професійного (компетентного) тлумачення судьями та експертами, які використовують його у процесі застосування правових норм та експертного дослідження.

Аналіз 132 вироків Єдиного реєстру судових рішень України за 2015–2016 роки, де використовувалися та підлягали судовій оцінці різні види відеоматеріалів, дає підстави зробити висновок про те, що у 48 випадках, або 36,3%, приймалися рішення з приводу вилучення відеоматеріалів із камер спостереження, та встановлено, що у них вживається термін: «відеоматеріали з камер відеоспостереження»; «необхідно отримати відеоматеріали з камери відеоспостереження». В усіх випадках метою вилучення вказується необхідність їх дослідження. У 84 випадках, або 63,7%, суди обмежувалися встановленням місця їх виїмки та назви виробника відеотехнічного приладу і яким чином матеріал оформлений процесуально у справі. Відсутні дані про приєднання його до кримінального провадження в якості речового доказу чи документа. Не вказані відомості, чи вирішувалося питання про необхідність їх експертного дослідження під час досудового слідства та судового провадження. Відсутні аналізи їх технічних характеристик, оригінальність інформації, записаної на ньому або на носії відеоінформації. Відомо, що ці дані є важливими як для дослідження відеоматеріалу, так і для оцінки його інформації як доказу [5, с. 1].

Випадки уникнення дослідження стану, можливості, походження відеотехнічних засобів, носіїв відеоінформації (матеріалів) послаблюють доказову силу такого приладу, носія відеоінформації та викликають питання у судовому провадженні, пов'язані з необхідністю їх додаткового дослідження та встановлення технічних характеристик, або виклику експертів для їх допиту як спеціалістів чи експертів.

Державним Реєстром методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України зареєстровано 32 види експертиз відеозвукозапису,

які досліджуються за допомогою зареєстрованих 25 методик проведення цього виду експертних досліджень, у яких вживається термін «технічне дослідження матеріалів та засобів відеозвукозапису», а не відеозапису [6, с. 9].

Отже, матеріали та засоби відеозвукозаписування можуть бути носіями інформації різних видів відеотехніки і сама техніка, за допомогою якої проводилися процесуальні дії досудового слідства та судового провадження.

А також повідомлення засобів масової інформації, звернення пересічних громадян, виявлених із мережі Інтернету, з відеофільмів приватного відеоспостереження, відеореєстраторів і т. д. Тобто, будь-який відеоматеріал (копія, оригінал), у якому міститься інформація про кримінальне правопорушення, виявлений та приєднаний до кримінальної справи, може стати предметом дослідження з метою його закріплення процесуальним способом як доказу.

У прикладному дослідженні нами доведено, що у випадку використання відеотехнічного приладу мова йде про його можливість фіксувати, зберігати, переносити, передавати не лише відеоінформацію, а й звукоінформацію, яка може бути ефективно використаною для фіксації процесуальних дій досудового слідства та судового провадження.

На нашу думку, викликаний традиційно сталим відношенням протягом тривалого часу законодавців та науковців, практиків до терміна «відеозапис», як до використання відеотехнічного приладу, при наявності якого можна отримати відео- та звукоінформацію під час проведення процесуальної дії у кримінальному провадженні чи зафіксувати юридичний факт пересічною особою, необхідно замінити на термін «відеозвукозаписування».

Необхідність уточнення терміна «відеозапис», який не враховує саме ознаку звукозапису – важливої технічної складової, що не в повній мірі відображає процесуально-доказову значущість результату роботи відеотехнічного приладу та його носія інформації. А це є важливим моментом для об'єктивного встановлення та фіксації доказової бази, в яку входить не лише відеоінформація, а й звукова інформація [7, с. 38].

Цей же висновок у повній мірі має відношення і до процесуальної суті поняття терміна «відеоматеріали», у значення якого необхідно включити засіб відео звукозапису, в ознаки якого повинні входити: вид носія інформації; роль носія інформації в процесі фіксації обставини; обсяг; інформативність; його стан.

Для єдиного підходу до кримінального процесуального визначення та тлумачення терміна «відеоматеріали» ми пропонуємо свою версію в такому вигляді: «Відеоматеріал – це відеотехнічний прилад або носій аналогової чи цифрової віде-

озвукоінформації (диск, флешкарта і т. д.), приєднані до кримінальної справи як речові докази або документи з метою їх дослідження та оцінки як джерел доказу та доказів відповідно до вимог КПК України».

Згідно з кримінальним процесуальним законом речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли за собою його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані у кримінальному провадженні як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, а також предмети, що були об'єктом кримінально-протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом. Документи є речовими доказами, якщо вони містять перераховані вище ознаки.

Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані, як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [8, ст. ст. 98, 99].

Лише у судовому провадженні відеоматеріали як речові докази або документи після дослідження сторонами оцінюються судом та визначається їх можливість бути належними та допустимими доказами.

До відеоматеріалів кримінального провадження можуть бути віднесені й обговорення їх у загальних рисах, у рамках телевізійної передачі або інтернет-видання.

Так, останнім часом у засобах масової інформації (телебачення, Інтернет) вільно розповсюджуються відеоматеріали про хід судових засідань кримінального провадження, хід проведення слідчих (розшукових) дій – обшуки, показ вилучених грошових коштів, майна, належність яких достеменно ще не встановлена, допити осіб різних процесуальних статусів, розгляд питання у Верховній Раді України щодо отримання дозволу на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, арешту народних депутатів, суддів, високопосадовців.

Відповідно до Кримінального кодексу України трансляція відеоматеріалів із кримінального провадження у засобах масової інформації для широкої та не визначеної аудиторії може здійснюватися лише з дозволу ведучого досудового слідства (прокурора, слідчого, слідчого судді). Про що у підготовлених відеорепортажах або інтернет-виданнях не повідомляється.

Трансляція по телебаченню або розповсюдження в мережах Інтернету відеоматеріалів із кримінального провадження викликають неабиякий інтерес як серед населення, так і в юридичному середовищі щодо таких питань:

– можливої наявності ознак складу злочину про розголошення даних досудового розслідування під час проведення слідчих (розшукових) дій з використанням відеозапису;

– можливого розголошення, поширення інформації про особисте та сімейне життя особи, відносин немайнового та майнового характеру, які ганьблять людину, принижують її честь та гідність, і відповідно, настання кримінальної відповідальності за такі дії;

– з точки зору криміналістичної тактики, можливого використання відеоінформації для звільнення різними шляхами (процесуальними та не процесуальними) осіб, які скоїли кримінальне правопорушення;

– можливого предмета розгляду захисту у порядку цивільного судочинства питання щодо збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди представниками державних установ.

Розповсюдження інформації з матеріалів кримінального провадження вважається її публікація у пресі, трансляція по радіо та телебаченню, повідомлення у публічних виступах, електронній мережі і т. д.

Законодавче забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування є однією з гарантій установлення об'єктивної істини по кримінальній справі та захисту прав і свобод людини.

Правові положення захисту даних кримінального провадження, честі і гідності особи в нашій державі визначені в основних засадах Конституції України (ст. 129), КПК України, які викладені у Загальних положеннях досудового розслідування (глава 19) та Загальних положеннях судового розгляду (§ 1 глави 28). Рішення Конституційного суду України від 20.01.2012 року № 2-рп – 2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області [8; 11; 12].

Основні засади вітчизняного законодавства щодо охорони прав і свобод людини співпадають із положеннями міжнародних правових актів: Загальної декларації прав людини, проголошеної Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року (преамбула, п. 2); Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 01.11.1950 року (ст. 8).

Враховуючи об'ємне законодавче забезпечення нерозголошення даних досудового слідства або дізнання, захисту честі та гідності особи, необхідно врахувати і його недоліки та запропонувати внесення до КПК України такі доповнення:

– додати ч. 9 до ст. 223 КПК України та викласти її в такій редакції: «Під час проведення слідчої (розшукової) дії з використанням відеозапису слідчий, прокурор зобов'язані під розписку попередити про кримінальну відповідальність по

ст. 387 КК України кожного її учасника за розголошення результатів слідчої (розшукової) дії»;

– додати ч. 5 до ст. 482 КПК України та викласти її в такій редакції: «Генеральний прокурор, вносячи подання до Верховної Ради України на отримання дозволу притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і арешт осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, повинен запропонувати необхідність розгляду питання у закритому чи відкритому режимі».

Література

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
2. Записування і відтворення інформації: терміни та визначення. ДСТУ 2737-94 / Державний стандарт України. – К.: Держстандарт України, 1994. – 158 с.
3. Великий тлумачний словник російської мови. – 1-е видання: СПб С.А. Кузнецов. – 1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enc-dic.com/synonym/Videoprodukcija-8389.html>.
4. Електронна «Енциклопедія, словники». – Режим доступу: <http://enc-dic.com/word/v/Videomaterial-4214.html>.
5. Єдиний державний реєстр судових рішень України. Вироки ухвали суду щодо використання відеоматеріалів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
6. Державний Реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rmpse.minjust.gov.ua>.
7. Сердюк В.П. «Відеозапис у кримінальному провадженні України». Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Бібліотека Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26). – 2016 рік.
8. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України № 1001-05 від 28.12.1960 в редакції від 18.01.2012 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т.1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова, Х.: Право, 2012. – 776 с.
10. Тимко Є.М. Розробка методики досліджень цифрових зображень та засобів їх виготовлення / Є.М. Тимко // Звіт про науково-дослідну роботу. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз (КНДІСЕ). – 2013.
11. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 в редакції від 25.01.2012 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp>.
12. Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 року № 2-рп – 2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної Ради Черкаської області. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12>.

Анотація

Сердюк В. П. Відеоматеріали у кримінальному провадженні України та захист прав людини. – Стаття.

У статті досліджені поняття терміну «відеоматеріали» та його вживання у межах кримінального провадження України. Проаналізовано його професійне (компетентне) тлумачення судьями, експертами, що проводять цей вид експертиз. З метою дотримання єдиного тлумачення надано його авторське визначення. Розглянуто питання розповсюдження відеоматеріалів кримінального провадження та надані пропозиції до внесення змін у Кримінальний процесуальний кодекс України з метою підсилення захисту прав людини.

Ключові слова: відеоматеріали, поняття терміна «відеоматеріали», його ознаки, розповсюдження відеоматеріалів на телеканалах України, в мережах Інтернету.

Аннотация

Сердюк В. П. Видеоматериалы в уголовном производстве Украины и защита прав человека. – Статья.

В статье исследовано понятие термина «видеоматериалы» и его употребление в пределах уголовного производства Украины. Проанализировано его профессиональное (компетентное) толкование судьями,

экспертами, которые проводят этого вида экспертизы. С целью соблюдения единого толкования предоставлено его авторское определение. Рассмотрены вопросы распространения видеоматериалов уголовного производства и предоставлены предложения по внесению изменений в Уголовный процессуальный кодекс Украины с целью усиления защиты прав человека.

Ключевые слова: видеоматериалы, понятие термина «видеоматериалы», его признаки, распространение видеоматериалов на телеканалах Украины, в сети Интернет.

Summary

Serdyuk V. P. Video criminal proceedings in Ukraine and protection of human rights. – Article.

The article explored: concept of term «video» and its use in criminal proceedings of Ukraine. The analysis of his professional (competent) interpretations by judges and experts, who conduct this kind of examination. In order to meet common interpretation provided its authors' definition. The question of distribution of videos criminal proceedings and submitted proposals for amending the Criminal Procedure Code of Ukraine to strengthening human rights protection.

Key words: video, concept of term «video», it features video distribution materials Ukraine on TV, on Internet.